

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2016. – Т. 33-34. – С. 26-32

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2016. – Volume. 33-34. – pp. 26-32

© Юрій Макар¹

Все розпочалося з пам'ятника Лесі Українки або початок співпраці з Саскачеванським університетом

Автор у формі спогадів відтворив походження і характер *Угоди про співпрацю* з Саскачеванським університетом. Йому за дорученням тодішнього ректора Чернівецького університету професора *Костянтина Червінського* довелося зустрітися наприкінці червня 1977 р. у Києві з президентом канадського Університету *Робертом Беттом* і започаткувати переговори про майбутню Угоду.

А все справді розпочалося з пам'ятника Лесі Українці, встановленого роком раніше на території Саскачеванського університету, що у місті Саскатуні. Скульптуру роботи *Галини Кальченко* подарувало Товариство культурних зв'язків з зарубіжними українцями *Україна*. Тож воно й запросило канадського ректора з дружиною відвідати Україну. Той, у свою чергу, запропонував укласти Угоду з одним із західноукраїнських університетів. Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР визначило для цього Чернівецький університет. Найцікавішим стало те, що містили пропозиції Саскачеванського університету. В них йшлося про вивчення української мови, культури та історії України. Крім того, ними передбачався обмін групами студентів. Подібного у співпраці з західними університетами до того не траплялось.

Угода урочисто підписали обидва ректори 5 липня 1977 р., на умовах запропонованих канадською стороною. У Москві зміст Угоди відредагували, вилучивши з неї пункт про обмін студентами. Канадських Чернівецький міг приймати, а своїх посилати не міг. Замість них міг відряджати своїх викладачів. Саскачеванський університет з розумінням віднісся до проблеми. Але згодом, вже перед розпадом СРСР з'явилася можливість посилати до Канади й чернівецьких студентів. Угода постійно продовжується. У наступному 2017 році – їй виповнюється 40 років. На думку автора, було б доцільно продовжити її й надалі.

Автор поставив собі за мету не наукове дослідження проблеми, а лише поділитися спогадами про свою участь у підготовці Угоди про співпрацю нашого Університету з канадським Саскачеванським університетом, укладеної 5 липня 1977 р., та її втілення у життя. Для цього використав матеріали свого невпорядкованого родинного архіву.

Ключові слова

Леся Українка, Саскачеванський університет, Чернівецький університет, Угода про співпрацю.

The monument to Lesya Ukrayinka as a symbol of Chernivtsi-Saskatoon universities' fruitful collaboration

While writing his memoir, the author highlights the root causes of Collaboration University of Saskatchewan and State University of Chernivtsi Agreement. In June, 1977 on behalf of Professor Konstantyn Chervinskyi – the-then Rector of State University of Chernivtsi, the author had the honour to meet in Kyiv Robert Begg – the President of University of Saskatchewan. What is more, during this crucial meeting the author initiated the talks concerning further fruitful collaboration between universities.

Interestingly, the actual inter-university collaboration has started taking its shape since 1976, when a bronze statue of Lesya Ukrayinka, made in Kyiv (Ukraine in former USSR) by sculptor Halyna Kalchenko and architect Anatoliy Ihnashchenko, was unveiled at the University of Saskatchewan (Saskatoon). The monument was presented to the University by the Association for Cultural Relations with

¹ Доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна, Email: y.makar@chnu.edu.ua

Ukrainians Abroad. Significantly, it was the Association that invited the Rector of University of Saskatchewan and his wife to pay an official visit to Ukraine. The Rector himself suggested signing the agreement with one of the universities of West Ukraine. Symbolically, State University of Chernivtsi was targeted by the Ministry of Higher and Secondary Specialized Education of the Ukrainian Soviet Socialist Republic. Of particular value were the provisions of University of Saskatchewan agreement. They supported the study of the language, culture and history of Ukraine. Furthermore, the agreement aimed at academic and cultural exchanges of faculty, scholars and students at the post-secondary level. This was unprecedented formal agreement between a North American university and a university in Ukraine.

Noteworthy, Collaboration agreement was solemnly concluded by both Rectors on June 5, 1977 in compliance with the sticking points of the Canadian part. Regrettably, the former USSR's (Moscov) authorities amended the agreement, excluding the point of students' exchange program. In terms of the Canadian students, they were able to come and study at State University of Chernivtsi; our students, however, were forbidden to cross the borders of the USSR. Instead, the faculty of our university enjoyed the right to go on their sabbatical to Saskatoon. Paying the tribute to University of Saskatchewan, the author extends his gratitude to its authorities. Nevertheless, after the USSR collapse, the students of State University of Chernivtsi got an excellent opportunity to study in Canada. To conclude, the Agreement prolongs its validity. To be more precise, the Chernivtsi-Saskatoon Universities' Collaboration Agreement will celebrate its 40th anniversary in 2017. According to the author, the agreement has quite a reasonable right to be extended.

Keywords

Lesya Ukrayinka, University of Saskatchewan, State University of Chernivtsi, Collaboration Agreement.

Справді усе розпочалося від того, що кількома роками раніше товариство *Україна*, що займалося культурними зв'язками з зарубіжним українством, подарувало місту Саскатуну, що в провінції Саскачеван, бронзову скульптуру *Лесі Українки*, виготовлену українським скульптором *Галиною Кальченко*. Українці міста, а вони там складають помітний відсоток населення, сприйняли це як *данайський подарунок*, бо, зрештою, тодішнє Товариство у західному українському середовищі користувалося недоброю славою приспівника КДБ, маючи завдання вносити розкол в українське діаспорне середовище. У зв'язку з цим з пам'ятником трапилася справжня трагікомедія. Місцеве відділення *Конгресу українців Канади* провело протестні демонстрації проти встановлення його у місті не тому, що було налаштоване проти імені Лесі Українки, а тому, що подарунок насправді слала держава, яка була за своєю суттю не українською.

Пам'ятник, що прибув до Монреалю, відіслали до Неаполя в Італію. За той час місцевий КУК в Саскатуні пом'якшив свої протестні акції, а науковці Саскачеванського університету *Рома Франка* та її сестра *Соня Ципівник* переклали частину поезій Лесі Українки англійською мовою і передали ректорові, якому твори дуже сподобалися. На його пропозицію сенат університету ухвалив рішення про встановлення скульптури на своїй території. На відкриття пам'ятника до Саскатуна завітала триособова делегація товариства *Україна*.

Відповідно, доктора Роберта Бегга, як ректора, разом з дружиною запросили до нашої столиці. Я інколи ще й дотепер задумуюся над тим, чи запросили б його, якби знали, що він утне, прибувши до Києва. Як згодом стало зрозумілим, він не дуже вникав у тонкощі відносин в українському суспільстві, а знав те, що бачив у стосунках українців між собою у Канаді. Тепер же його відповідно просвітили у питаннях, хто такі *прогресивні* українці в Канаді, а хто – *буржуазні націоналісти*, а згодом й супротивники *радянської державності* в Україні.

Гість прибув до Києва, його з дружиною знайомили з містом. А до нашого ректора професора *Констянтина Червінського* зателефонувала заступник міністра вищої і середньої спеціальної освіти *Катерина Колосова*, яка свого часу сприяла мені в отриманні річної аспірантури для завершення дисертаційної роботи. Так ніколи не поцікавився, чи вона сказала ректорові прислати мене на переговори, як декана Історичного факультету, чи він сам зупинився на моїй персоні. В усякому випадку, викликав мене і запропонував поїхати до Києва, щоб зустрітися у Колосової з доктором Беггом. При цьому пояснив, що той хоче з нами укласти угоду про співпрацю.

Зустріч, як у таких випадках водилося, була помпезно обставлена, у тому й присутністю значної кількості перекладачів (можливо, від кожного зацікавленого відомства). Не думаю, що пані Колосова володіла англійською мовою, та й моїх знань явно б не вистачило. Але 4-5 перекладачів здивували самого Бегга, який мені потім, уже в Канаді висловив своє здивування.

Усе всім. Мене цікавило найголовніше питання, заради якого я прибув до Києва: що мало б складати зміст можливої майбутньої угоди? Після церемонії знайомства і початку розмови, коли я зміг взяти слово, то спитав доктора Бегга, з чого він вважав би за потрібне розпочати співпрацю між нашими університетами, він дослівно відповів:

– Мені професор Буйняк написав, з чого розпочинати.

Я ще тоді не знав, хто такий Буйняк, а тим більше, яку програму він пропонував для співпраці. Бегг після сказаного ним почав шукати у задній кишені своїх штанів, як виявилось, папірець, написаний рукою професора Буйняка. Коли Бегг шукав його у кишені, мені на думку спав старий анекдот про священика, який кожного разу, готуючись до промови перед прихожанами по закінченні Служби Божої, писав собі, щоб не забути, що він хоче сказати, і клав запис до кишені штанів. Певного разу, починаючи проповідь, забув, що ж хотів сказати. Пошукав у кишені та, не знайшовши там записки, завершив промову словами:

– Робіть, люди, так, як в моїх старих штанах написано.

Відповідний жест доктора Бегга мене аж розвеселив. Однак було не до сміху – він таки знайшов *пам'ятку*, в якій професор *Віктор Буйняк* пропонував увести до угоди пункти про співпрацю в галузі *української мови, культури та історії України*.

Пізніше я познайомився з натхненником тієї пропозиції. Тоді ж вона шокувала і саму Колосову і численних перекладачів. Мені ж подумалося, як ми будемо виходити із становища. Але відразу, здається, правильно зрозумів, чому на пропозицію Бегга укласти угоду з одним із західноукраїнських університетів обрали саме наш. Думаю, що у здогадах не помилився, бо з трьох діючих тоді на заході України університетів в очах влади наш виглядав найбільш придатним через те, що Львівський вважався *націоналістичним*, а Ужгородський *замолодим* для такої ролі. Наш же мав сто років, за австрійських часів дав світові ряд видатних вчених і не вважався таким ідеологічно небезпечним, як Львівський.

Після того, як стало відомо, який зміст наш гість хоче вкласти у майбутню співпрацю, та ще й з обов'язковим обміном студентами, трохи ще поговорили для ввічливості. Загалом усі перемовини, як тепер кажуть, зайняли якусь годину часу. Колосова як енергійна і, навіть, сказав би, безапеляційна людина заявила, що все зрозуміло – готуємо угоду. Гостя ми вже добряче втомили і йому слід повернутися до дружини, яку тим часом розважали десь у місті. Подякувала усім і попрощалась. Її намагання діяти наказово згодом неодноразово мені нагадував доктор Бегг. Коли всі попрощалися і направилися до виходу, а я з ними, вона мене зупинила, сказавши:

– А ти затримайся.

Після залишення її кабінету останнім, крім мене, учасником дійства, вона заявила:

– Негайно відправляйся в Жуляни (летовище у Києві) і лети до Чернівців, і щоб на ранок був готовий проект договору, бо канадський ректор поїде до вас потягом сьогодні увечері, а завтра уранці ви його маєте зустріти в Чернівцях і приймати на найвищому рівні. Зрозумів?

Я то зрозумів. Але висловив сумнів, чи зможу купити квиток, бо незважаючи на те, що між Києвом і Чернівцями у ті часи літак курсував шість разів на день, звичайному смертному за годину-другу до вильоту дістати квиток було нереальним. Вона й тут мені чітко, по-діловому пояснила:

– Їдь у Жуляни. Там на, тебе чекає квиток у кімнаті депутатів Верховної Ради. Негайно в Чернівцях знайди Червінського (тобто ректора) і передай йому, що я сказала, щоб до приїзду Бегга був готовий проект договору. А йому я зараз зателефоную.

Я подякував, однак почав говорити щось про те, чи Москва дозволить підписати угоду, зміст якої, м'яко кажучи, не зовсім відповідає керівним настановам. Вона доволі різко відповіла:

– Не твоя справа, хто дозволить чи не дозволить. На ранок щоб був проект, який містив би й пропозиції канадської сторони.

Мені нічого не залишалося, як ще раз подякувати і заспішити в Жуляни, тим більше, що біля будинку міністерства на Хрещатику очікувала *Волга*, яка й відвезла мене на летовище. У Чернівцях я забіг додому, залишив речі і подався до ректора Червінського, який на мене чекав. Йому Колосова по телефону все пояснила. Тому, не відкладаючи справи, ми домовилися, що я йду

додому, а завтра десь до обіду принесу проект угоди. А він на залізничному вокзалі зустріне канадського ректора без мене. Я ж мав ту проблему, що ніколи у житті ще не готував проектів міжнародних угод. Тим не менше, за ніч створив такий документ, який потім мені самому сподобався. Вранці заніс його в ректорат. Поки ректор займався гостем і його дружиною, текст терміново перекладали англійською мовою, важко сказати на скільки якісно. Зрештою, того дня він не знадобився, бо ректори домовилися урочисто підписати угоду 5 липня. Таким чином, з'явилася можливість дещо поправити текст.

Щоб не виглядало так, ніби я, виконавши місію у Києві, кудись зник, ректор запросив мене на урочисту вечерю на честь гостей. Канадський ректор з гумором, притаманним канадцям взагалі, а йому, як виявилось особливо, розповідав нам, як вони з дружиною півдоби їхали потягом до Чернівців у клітці, яку називають купе, зрештою, як мені потім стало зрозумілим, після знайомства з комфортними канадськими пасажирськими потягами, що тієї півдоби їм обом видалися справжнім випробуванням.

Згідно з розпорядженням, ми повинні були проявити максимум гостинності, познайомити гостей з Буковиною та життям її мешканців. Цього зобов'язання на Університет могли й не накладати. Прийняти гостей, познайомити їх з етнографічно багатим краєм, його краєвидами, життям та побутом мешканців – давня традиція буковинців. З тим ми не мали ні найменших проблем. Складнощі полягали лише у тому, що діяли суворі правила – показувати іноземцям не реальну дійсність, а якусь надуману картинку щасливого і заможного життя людей, які урочистим маршем крокують у *світле майбутнє*, хоч насправді ніхто не знав, що ж воно таке отой міфічний *рай на землі*. Насправді ж було прямо навпаки. І іноземці це дуже чітко вловлювали, розуміючи, що їх елементарно дурять, собі ж на шкоду, наслідки чого ми ще й тепер пожинаємо. Існували наперед визначені т. зв. *об'єкти показу* – колгоспи, промислові підприємства, які нібито уособлювали розквіт соціалістичної економіки та соціального добробуту. Дозволялося, крім них, ще показувати культурно-освітні заклади – музеї, театри, пам'ятки культури тощо.

На щастя, місто Чернівці забудовувалося за австрійських часів і тут справді є що показати. Доктор Бегт з дружиною охоче оглядали місто. Водили ми їх до Музично-драматичного театру ім. Ольги Кобилянської. Оглядали Резиденцію митрополитів Буковини і Далмації, де розташовані центральні корпуси Університету. Організували для гостей свято – *День Канади*.

З виїздом поза межі Чернівців було дещо складніше, бо потрібно було все до дрібниць було погоджувати з компетентними органами. Одним з об'єктів показу був колгосп імені Суворова Новоселицького району, що у селі Подвірне. Центр села забудували як аграрне містечко, що дуже добре – школа, дитячий садок, будинок культури і т.п. Але таких сіл в Україні були одиниці. Щоправда, поїздкою туди наш гість був дуже задоволений, і не лише через побачені будівлі. Його вразило кукурузне поле. Початок липня, а кукурузні стебла сягали вже метрової висоти, або близького того. Канадський ректор так захопився, що висловив бажання зробити знімок серед того кукурузного моря, який потім умістили на шпальтах київських *News from Ukraine*.

З таких оглядин Буковини варто зупинитися ще бодай на одній поїздці до Вижниць, Виженки і на перевал за нею. Екскурсія відбувалася погожого липневого дня. Найцікавішим став перевал Німчич – буяла зелень, внизу ніс води Черемош, з протилежного боку Галичина. Іншими словами – повна природна ідилія. Наш гість, який смалив люльку, відійшов від нас десь кроків на п'ятнадцять і доволі довго вдивлявся вдалину. Коли надивився й повернувся до нас, наш ректор спитав:

– Ну, як Вам? – сподіваючись на захоплення гостем краєвидами. Той похитав головою і відповів:

– Ого, у вас тут ще мільйони дрімають.

Нам тоді не просто було зрозуміти таку заяву. Він же, як потім нам пояснив, висловився у тому сенсі, що варто б розвивати туристичну інфраструктуру, щоб люди, у тому й з закордону, могли тим усім милуватися, а разом держава – поповнювати бюджет. Я глибоко усвідомив його слова, побувавши у степовій частині Канади, де кожне озерце, а їх там безліч, навколо якого росте бодай невелика кількість доволі кволх дерев, йменується *парком*, у якому влаштовують відпочинок.

Розваги розвагами. Але наступив день 5 липня і обидва ректори в урочистій обстановці підписали *Угоду про співпрацю*, якій судилося довге життя. Після неодноразових продовжень вона

діє й тепер. Підписавши угоду, домовилися про перші кроки щодо її виконання. Особливо доктор Бегг наполягав на обміні студентами, пам'ятаючи про наказ канадських українців.

Наступного літа до нас прибула десятиособова група студентів з Саскачеванського університету на восьмистижнє вивчення української мови, на чолі з тодішньою керівничкою Кафедри української мови *Ромою Франко*. Перебування групи у Чернівцях було школою української мови не лише для канадських студентів, які ледь володіли нею, але й методичною школою для нас – як їх навчати. Працював тоді у нас завідувачем Кафедри української мови професор *Іларіон Слинко*. До речі, дуже толковий і до безтями закоханий у граматику української мови. Він то й закотив чотиригодинну теоретичну лекцію канадським студентам про апостроф в українській мові. Ясна річ, що вони з того всього нічого не второпали, а Рома Франко звернулася до мене з проханням, щоб наші філологи вчили її студентів конструювати найпростіші речення, а не підносити їм академічну науку з теорії мови. Я звернувся до декана Філологічного факультету і ми разом, за участю Роми Франко перебудували програму навчання канадських студентів так, щоб вони справді бодай трохи поліпшили своє знання української мови.

У тодішній групі перебували ті, з ким я потім неодноразово зустрічався у Канаді і, сподіваюсь, бачитимусь з ними й надалі. Маю на увазі, наприклад, *Андрія Нагачевського*, який тоді навчався в Саскачеванському університеті. Тепер Андрій відомий вчений в галузі українського народного мистецтва, керівник Центру української етнографії і фольклору Альбертського університету. Була у тій групі Надя Білінська (Прокопчук) – тепер відомий педагог не лише в Саскатуні і провінції Саскачеван, але й в українському середовищі усієї Канади. Зараз хіба що варто назвати ще хоча б *Дениса Ковальського*, з яким доля нас зводить також час від часу. Він став доктором філософії, займається тваринництвом. Станом на 2007 рік працював в Оттаві у федеральному Міністерстві сільського господарства. Назвав цю дату, бо саме тоді ми з сином Віталієм, який працює зі мною побували в Оттаві, добираючи в тамтешньому Національному архіві матеріали до майбутнього тритомника про долю українців Холмщини і Підляшшя, декілька разів зустрічалися з Денисом. Між іншим, тоді ж нас прийняла і сенатор *Рейнел Андрійчук*, з якою ми познайомилися декілька років тому. Зустрічалися також з дружиною покійного генерал-губернатора Канади *Ромона Гнатишина*, почесного доктора Чернівецького університету.

Влітку наступного року до нас завітала триособова група деканів для уточнення деталей співпраці. Вони представляли основні напрями підготовки фахівців у своєму Університеті: доктор *Мак-Келлум* – магістратуру усіх спеціальностей; доктор *Нільсен* – природничі спеціальності (сам був біологом); доктор *Черрі* – на той час декан загальнонаукового факультету (сам гуманітарій).

Восени того самого – 1978 – року належало делегації нашого Університету відвідати канадських партнерів. Отже, на запрошення канадської сторони ректорові нашого *Костянтиніві Червінському* належало нанести візит-відповідь до Саскачеванського університету. Делегація мала бути триособовою – ректор, перекладач і хтось *третій*. Хто ним міг бути, залежало від ректора. Не скажу, що я не хотів потрапити до складу делегації, бо то було б неправдою. Однак, незважаючи на те, що моя роль в укладенні угоди не була другорядною, я не посмів нав'язувати свою кандидатуру. Протягом літа склад делегації остаточно визначився. Перекладачем ректор взяв *Романа Турчина* з Кафедри англійської мови. Мені ж відвів відповідальну роль насамперед у важких переговорах у Москві з Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР щодо тексту нашої з канадцами угоди, а потім і в переговорах з канадськими колегами.

В Москву ми мали прибути заздалегідь, щоб міністерські чиновники перевірили наш текст угоди і втямили нам, що можна, а чого не можна робити радянському університеті при зносинах з західними навчальними закладами. Текст угоди в Міністерстві мали вже тривалий час, але з останніми змінами, які до нього внесли, нас мали познайомити по прибутті до Москви, хоч попередньо вже повідомили, що студентів ми до Канади не посилатимемо. Кілька днів ми оббивали міністерські пороги. Угоду вихолостили до невпізнання. Крім усього іншого виникла ще й проблема з квитками на літак. Як правило, *Аерофлот* давав квитки лише до *ворот країни*. Для нас це означало, що нам закуплять квитки на радянський літак лише до Монреаля, а далі ... як собі хоче. І то при тому, що кожному обмінювали лише по 30 крб. Міністерство у цій нерівній боротьбі нас підтримало. Справа закінчилась тим, що ми буквально вибили квитки до Саскатуна і назад.

Коли ми прибули до Саскатуну, то тамтешній ректор Роберт Бегг пояснив нам як виглядають тут стосунки з місцевими українцями. Це вже була галузь політики, про яку він в Чернівцях відмовлявся розмовляти. Тут він нам неоднозначно сказав, що в Канаді українці поділяються на *прогресивних* і *націоналістів*. Думаю, що він мав на увазі радянську класифікацію. Далі він зауважив, що у провінції Саскачеван українці складають десять відсотків її населення, а в Саскачеванському університеті серед студентів і викладачів цей відсоток значно вищий. Тому, як він підкреслив, суспільне життя провінції значною мірою залежить від постави цієї етнічної групи. Він ніби розмовляв з представниками *прогресивних*. А ті відповіли, що не мають намірів з нами зустрічатися. Тому він як ректор може нам допомогти зустрітися лише з *націоналістами*. Ми все добре зрозуміли. І я, виконуючи настанову нашого ректора, відповів:

– Сер, ми гості Саскачеванського університету і прибули сюди для обговорення програм співпраці з ним, а не для пошуків контактів з громадськими організаціями наших земляків.

Як ми зрозуміли, відповідь сподобалася. Далі приступили до аналізу оновленого тексту угоди. Доктор Бегг, проглянувши англомовний варіант, заявив:

– Джентльмени, ми не таку угоду підписували.

Він був правий, бо в новому варіанті вже не згадувалося, що Чернівецький університет посилюватиме своїх студентів до Канади на восьмитижневу літню школу, а лише прийматиме канадських. За якийсь час доктор Бегг сповістив, очевидно порадившись у себе, що Саскачеванський університет згідний приймати замість наших студентів викладачів, які можуть використати досвід канадських колег у навчанні англійської і французької мов, а також готовий приймати викладачів інших спеціальностей.

Загалом кажучи, наша угода виявилась першою спробою налагодження міжуніверситетського спілкування радянських вузів із західними у суспільно-гуманітарній галузі. До того часу подібна співпраця здійснювалася виключно у сфері технічних і природничих наук. Так радянській владі та її зверхникам в особі партійних комітетів легше було тримати під контролем процеси неминучої на перспективу співпраці з Заходом на міжвузівському рівні. Студентів взагалі до обміну не допускали, а посилили вчених зі ступенями на 6-10 місяців, виключно з вибраних університетів. На час підписання нашої, за даними канадських партнерів, лише тодішній Ленінградський університет мав угоду про співпрацю з Карлтонським університетом в Оттаві. Мала до того місце спроба реалізації угоди Альбертського університету з Київським, укладена роком-двома раніше від нашої, але вона відразу зірвалася. Доцент фізики з Києва, якщо не помиляюся, на прізвище Денисенко, після шестимісячного стажування відмовився повертатися до підрадянської України. Через те Київський університет гнівно розірвав з Альбертським угоду, так ніби той винен у тому, що громадянин Радянського Союзу вирішив стати політичним вигнанцем з *раю*, у якому народився і зростав. Само собою, його публічно затаврували як підлого і невдячного зрадника.

Наше перебування у Канаді керівництво Саскачеванського університету, передусім його ректор, спланувало з користю для спільної справи і пізнавальним для нас. У різні дні по черзі ми зустрілися з деканами, які відвідали Чернівці. Мак-Келлум нас знайомив з Університетом загалом, його підрозділами, був першим, хто завів нас до пам'ятника *Лесі Українки*, завдяки особі якої ми і підписали угоду. Нільсен водив нас до об'єктів сільськогосподарського призначення, яким там приділяють особливу увагу, провінція ж бо одна з найважливіших щодо вирощування зернових (ячменю, пшениці) і тваринництва. Черрі знайомив нас з організацією навчального процесу на своєму факультеті. Ректора особливо цікавили лабораторії з хімічними і фізичними процесами, що нам охоче демонстрували.

В Університеті за кілька днів ми познайомилися з бібліотекою, спортивними комплексами, студентськими гуртожитками, будинком студентів (так мабуть цей комплекс мав би у нас називатися), в якому знаходилася студентська профспілка і інші студентські організації. Тут же містилися кафетерії, де студенти харчувалися, маючи своєрідні чекові книжечки з відривними талонами. Цікаве враження на нас справив, українською мовою кажучи, *книжковий магазин*. Назва це дуже умовна, бо в ньому були відділи, де студенти могли набути будь-що, потрібне не лише для навчання, але й для прожиття, включно з харчовими продуктами. Нас найбільше зацікавив відділ, де продавалася наукова і навчальна література. В нас вона тоді коштувала копійки, від сили – декілька карбованців. Тут же рахунок йшов на десятки доларів. Але не це привернуло нашу увагу. Найбільше нас, громадян *найбільш доброзичливої до людей* держави вразило

те, що у відділі суспільно-політичної літератури на одних полицях поруч стояли праці Леніна, Сталіна, Троцького, Мао Цзедуна, Сун Ятсена, Гітлера, Мусуліні і т. д. Навіть для мене це було трохи дивним, хоч я вже до того разів з п'ять побував у Польщі, у якій соціалізм суттєво відрізнявся від його радянського різновиду. Мені довелося побувати у багатьох варшавських книгарнях, але чогось подібного до тутешнього бачити не доводилося.

Саскачеванський університет за домовленістю з Альбертським організував нам кількадеденну подорож до останнього, бо на його базі двома роками раніше виник *Канадський інститут українських студій*. Прийняв нас директор Інституту, професор *Манолій Лупул*, за походженням буковинець, а також професор *Іван Лисяк-Рудницький*, син *Мілені Рудницької*, автор відомої праці *Між історією і політикою*. Власне – це збірник його статей і виступів, у якому він виступав проти російського (радянського) панування над Україною. Примірник з його дарчим підписом зберігаю дотепер. Виявилося також, що наш візит до Едмонтону передбачав ще одну зустріч. Нас запросили до президента Альбертського університету, який провів з нами трьома розмову щодо поновлення угоди про співпрацю з Київським університетом, нещодавно формально з ініціативи останнього розірваної, хоч ми добре розуміли, що та ініціатива університетові була нав'язана партійною владою з ідеологічних міркувань.

Після завершення справ у Саскатуні нам створили можливість відвідати Оттаву і Монреаль. Думаю, що через наших нових друзів у Саскатуні *Рому Франко та Юрія Фотія* ми вийшли в Монреалі на дуже відомих українців, а саме: *Ярослава Рудницького та Марка Антоновича*. Ніколи б не міг подумати, що доведеться мені колись познайомитися особисто з ними обома, та ще й разом. Розпочнемо з першого. Прізвище доволі відоме серед українських вчених, громадських діячів тощо. З другої половини XIX ст. і впродовж наступного, зрештою, й тепер, Рудницькі дали світові цілу плеяду вчених-гуманітаріїв. Про наукову діяльність *Ярослава Рудницького* я мав якісь початкові уявлення, як такого, що вніс певний вклад у розвиток української мови поза межами підрадянської України. Щодо *Марка Антоновича* скажу відверто – добре знав, хто такий його дід *Володимир Антонович* і що він зробив – насамперед, був учителем *Михайла Грушевського*, мого земляка за походженням і видатного українського вченого і державного діяча. Володів певною інформацією про його батька – *Дмитра Антоновича*. Про самого ж *Марка* – не дуже.

А тут так повезло – в одній хаті, за одним обіднім столом відразу знайомство з такими двома видатними українцями. Сталося це в монреальському будинку *Марка Антоновича*. Як виявилось, *Ярослав Рудницький* був чоловіком рідної сестри *Марка* – *Марини*, також відомої української громадської діячки, зокрема у пластівському русі, дописувачки критичних нарисів з мистецтва і літератури в українській пресі. Сам *Рудницький* на той час працював над двотомним *Етимологічним словником української мови*, якого у підрадянській Україні лише бралися готувати. На час нашого знайомства перший том він уже видав. У його біографії значилася участь у багатьох українських біженських організаціях, а з кінця 40-х рр. у Канаді, куди він переїхав з Європи, де він близько 30 років працював керівником *Департаменту славістичних студій Манітобського університету*. Рівночасно, а потім після виходу на пенсію, був активним діячем у керівництві багатьох відомих українських наукових і громадських структур.

Знайомство і співпраця з *Марком Антоновичем* тривала аж до його смерті, яка, на жаль, підступилася до нього у січні 2005 р. При тій нашій першій зустрічі ми не мали багато часу для взаємного обміну інформацією, а нам, як згодом стало зрозумілим, було про що подискутувати. На час нашого знайомства він займався журналістикою, співпрацював з *Любомиром Винаром*, з яким я особисто запізнався майже через два десятиліття пізніше у виданні *Українського історика*. Отак ми започаткували співпрацю з Саскачеванським університетом, образно кажучи, через *Лесю Українку*. Про деталі, а також проблеми співпраці вже багато сказано і написано. Ще до розпаду СРСР до Саскатуну почали їздити й наші студенти. Угоду спочатку продовжували кожних п'ять, а потім десять років. Нинішня діє майже до кінця червня 2017 р., тобто з часу її укладення пройшло сорок років. З обох боків, якщо рахувати разом, в обміні взяли участь кілька сотень студентів і викладачів.

Очевидно було б доцільним продовжити дію Угоди на наступний термін за взаємною згодою сторін, що сприяло б поглибленню співпраці між обома державами, яка успішно розвивається після здобуття Україною незалежності.